

передаються логічним наголосом, мелодійністю та іншими просодичними засобами; відображено роль несловесної комунікації.

Третій – спрямовує на писемну мову. Це мова ділових документів, що створює їх ефективність. А саме: способи вираження логічної послідовності документа; структура складання та правописні норми тексту; синтаксичні особливості, що є обов'язковими для ділової мови. Virізнено мовний етикет ділової кореспонденції, передусім, елементи ввічливості у звертанні до офіційних осіб. Запропоновано матеріал щодо вживання географічних назв у ділових документах, великої літери та графічних скорочень. Зроблено наголос на пунктограмі (розділові знаки) – одному із засобів загальноприйнятої писемної мови.

Четвертий – тлумачить складні випадки українського правопису. Серед них – правила зі змінами у написанні окремих слів, прізвищ, власних назв, відповідно до нового Українського правопису. Це допоможе при складанні ділових документів; підготуванні публічних виступів (оскільки вони є проміжною формою між усною і писемною літературною мовою).

П'ятий – містить завдання, які зміцнять теоретичні основи з української мови, зорієнтують на правописні норми. Прикметні тексти, використані із навчальних та науково-популярних видань автора. Вони – різноаспектні, мають пізнавальне й навчально-виховне значення; сприяють розвитку логічного й образного мислення, формуванню мовного етикету.

Шостий – ілюструє окремі зразки ділових документів, з урахуванням вимог чинного стандарту, що зустрічатимуться протягом навчання студентів і у майбутній професійній діяльності.

У додатках – навчальна програма «Ділова українська мова». Словник мовознавчих, психологічних, юридичних, фінансово-економічних і торгівельних термінів виявить сферу відповідних понять, збагатить рівень загального розвитку.

Завважте! Ділова українська мова властива всім галузям професійного спрямування. Це – значимо.

Для студентів закладів вищої освіти та викладачів. Прислужиться всім, хто хоче удосконалити знання з ділової української мови.

Руслан Кацавець

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА: ОСНОВА ЗНАНЬ

*Українська літературна мова...
велетенськими кроками прямує
вперед, всебічно розвиваючись...*

Іван Огієнко

- 1.1. МОВА У СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ
- 1.2. «УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС» (2019)
- 1.3. МОВНА НОРМА – ІСТОРИЧНО ОБУМОВЛЕНЕ ЯВИЩЕ
- 1.4. ОДИНИЦІ МОВИ: СЛОВО,
СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ, РЕЧЕННЯ
- 1.5. СТИЛЬ І СТИЛІСТИЧНА НОРМА.
СУБ'ЄКТИВНІ СТИЛІ (ІНДИВІДУАЛЬНІ)
- 1.6. ФУНКЦІОНАЛЬНІ СТИЛІ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
- 1.7. ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА
- 1.8. ІНШОМОВНІ СЛОВА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
- 1.9. СЛОВНИКОВИЙ СКЛАД УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
- 1.10. СИНОНІМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
- 1.11. АНТОНІМИ, ОМОНІМИ, ПАРОНІМИ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
- 1.12. СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ
- 1.13. ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
- 1.14. ПРИСЛІВ'Я, ПРИКАЗКИ
- 1.15. УКРАЇНСЬКА ДІЛОВА МОВА: ЗАПОЧАТКУВАННЯ
ТА ВИВЧЕННЯ КУРСУ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (1991)

1.1. МОВА У СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ

Треба любити українську мову... це мова великого народу, великої культури...

Василь Сухомлинський

Державною мовою в Україні є українська. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України... Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом. (Конституція України, витяг зі ст. 10).

Така важлива роль української мови у суспільному житті нашої держави зобов'язує добре знати закономірності її розвитку. Щоб оволодіти нормами сучасної української мови, треба ґрунтовно вивчати її лексичний склад, фонетичну систему, граматичну будову і стилістичні властивості. Досконале знання мови є показником розуму і культури людини.

Мова – інструмент здобуття знань; функціонує в усіх професійних і суспільних сферах. У процесі економічного, політичного, культурного, міжнаціонального, міжнародного спілкування мова збагачується новими поняттями, термінами. Це засвідчує чутливість мови до результативних змін у житті держави. Мовні знання – одна з властивостей людини, оскільки виражає думку, є носієм пізнання й розвитку. А ще – важливий чинник для порозуміння, взаємозв'язків між діловими партнерами. Значима культура офіційно-ділового спілкування. Це: уміння говорити суттєво, моделювати мовлення відповідно до мети, забезпечувати комунікативну поведінку за будь-яких обставин. Так, культура спілкування являє динамічний процес досконалості мовленнєвої майстерності. Цього вимагає сьогодення, що впевнено прямує в завтрашній день. Тому кожна сучасна людина має дбати про високу культуру мови. «Мовна культура – це надійна опора у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів, у вихованні діяльного, справжнього...» (Віталій Русанівський).

Сучасна українська мова становить унормовану форму, передусім, створення чітких, єдиних і загальнообов'язкових граматичних, правописних і лексичних норм. Прикметним є новий Український правопис (2019), що подає зміни до написання окремих слів;

популяризувалося чимало варіативних форм. Це реальність, покликана часом. «Мова... не тільки виражає собою життєвість народу, а й є власне саме це життя...» (Костянтин Ушинський).

Вагомою сторінкою української мови є розширення словникового складу, збагачення стилістичних і образних засобів, удосконалення орфографічних і орфоепічних норм. «Наша рідна українська мова – це основа нашої безмежно багатой культури...» (Олесь Гончар).

Окраса української мови – милозвучність, яка досягається створенням великого лексичного фонду, різноманітністю граматичних форм і засобів. «Українська мова... є однією з найбільш розвинених мов світу...» (Михайло Драгоманов).

Наразі українською літературною мовою (усною і писемною) для щоденного слугування може оволодіти кожна культурна людина. Для цього є великі можливості.

Пам'ятаймо: «Мова – могутнє знаряддя... і ораторського мистецтва, і поетичної творчості, і ділового листування, і дипломатичних переговорів...» (Максим Рильський).

1.2. «УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС» (2019)

Оживить живес слово рідну Україну...

Пантелеймон Куліш

Українська мова функціонує у життєдіяльності нашого народу. Зростає мовна культура особистості. Держава створила умови для всебічного розвитку та функціонування української мови у різних сферах професійної діяльності і суспільного життя.

Плин часу вносить зміни у мовне надбання. Це – закономірний процес. Новий Український правопис – в дії. І це – прикметно.

Слово від вчених-мовознавців, які увійшли до правописної комісії. Читаймо: Мова – запорука тривкої ідентичності нації, основа її етнокультурної цілісності. Однією з найсуттєвіших ознак такої цілісності є функціонування в різних суспільних сферах літературної мови, яка має кодифікований правопис.

Сьогодні маємо змогу почути усне українське слово не тільки з різних куточків України, а й з усього світу. Чуємо розмаїття акцентів, вимов, інтонацій, бо це усне українське мовлення з його природними територіальними, соціальними, віковими особливостями. На протигагу

некодифікованому усному мовленню, правопис – це еталон писемної літературної мови.

Правопис складається з трьох підсистем: графіки (букв, якими позначають найтиповіші звуки), орфографії (закономірностей поєднання букв для передавання на письмі звукового образу української мови) і пунктуації (розділових знаків, за допомогою яких позначають змістове й інтонаційне членування висловленої думки). Кожна з цих підсистем, як і кожний з розділів правопису, мають свою історію.

У 2015–2018 роках Українська національна комісія з питань правопису, до якої увійшли фахівці мовознавчих установ Національної академії наук України та представники закладів вищої освіти з різних регіонів України, розробила проєкт нової редакції Українського правопису. Після громадського обговорення його схвалено на спільному засіданні Президії Національної академії наук України та Колегії Міністерства освіти і науки України 24 жовтня 2018 року.

Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 року, які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Водночас правописна комісія керувалася розумінням того, що й мова українців другої половини ХХ століття – початку ХХІ століття вже стала частиною української орфографічної традиції. Поділяючи думку про злочинний мотив репресивних дій тоталітарного режиму щодо «харківського» правопису і його творців, кодифікатори мови не можуть знехтувати тим, що мову народу творить його історія: мова змінюється, і правопис має відображати, насамперед, її сучасний стан. Нинішня українська мова – це багатофункціональна мова з розвиненою різноплановою стилістикою, сучасною науковою термінологією, це мова, яка взаємодіє з багатьма світовими мовами.

Сучасна українська мова – відкрита й динамічна. Змінюється словник, з'являються нові терміни в різних сферах суспільної комунікації, виникає потреба адаптації загальних і власних назв до раніше сформульованих орфографічних правил. Для чого переглядати ці правила? Для того щоб відреагувати на зміни в сучасній мовно-писемній сфері, визначити правила написання нових запозичених слів, нових власних назв, усунути застарілі формулювання та спростити й, де це можливо, уніфікувати орфографічні норми. Хоч уточнення й коригування орфографічних правил – це завдання, насамперед, професійних мовознавців, співтворцями Українського правопису є також широке коло освічених українців, чий писемний досвід узвичаює те чи те написання.

Сучасна редакція правопису розширила межі використання орфографічних варіантів. Кожний історичний період розвитку мови має свою варіантну динаміку. Пропонуючи в новій редакції правопису низку орфографічних варіантів, кодифікатори виходили з того, що варіативність – це органічна частина правописного кодексу і тією чи іншою мірою вона притаманна кожній мові на різних етапах її історичного розвитку.

Пошук балансу між системними параметрами сучасної мови, з одного боку, й різночасовими прикметами української мовної традиції, – найскладніші із завдань, що поставали перед творцями національного правопису на кожному з етапів його розвитку. Нова редакція правопису є кроком до розв'язання цього завдання з позицій історичної й етнографічної соборності української мови й української нації.

Пам'ятаймо: «Мова єднає між собою представників певного народу у часі і у просторі...» (Віталій Русанівський).

1.3. МОВНА НОРМА – ІСТОРИЧНО ОБУМОВЛЕНЕ ЯВИЩЕ

Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу... його історична пам'ять, найцінніше надбання віків...

Олесь Гончар

Українська літературна мова є найвищим досягненням мовної культури народу; слугує засобом спілкування і розвитку суспільства на всіх етапах історії. У ній відображено історію, звичаї, побут українського народу. Українська літературна мова – одна з найрозвиненіших у світі. Вона має багату лексику, фразеологію, синоніміку. Примітна різноманітністю способів словотворення, стрункістю й гнучкістю граматичної будови, відсутністю нагромадження голосних та приголосних звуків, послідовністю їх чергування. А ще має певну систему лексичних, граматичних, фонетичних, орфографічних і орфоепічних норм.

Мовна норма – науково встановлені й загальнообов'язкові правила вживання слів, їх сполучення у мові. Передусім, у мові виявляється

смыслова сторона окремих слів і будови мови; відповідність висловлюваній думці.

Поняття норми (нормативності) літературної мови – дотримання певних правил при доборі лексики, утворенні граматичних форм, правописі та вимові.

Мовна норма забезпечує правильне розуміння висловлюваних думок, сприяє розвитку мовного спілкування та зростанню культури.

Мовна норма – історично обумовлене явище. У ній проявляються закономірності розвитку мови, а також типові для кожної епохи звичай і традиції, підтримані й схвалені суспільством. Залежно від розвитку мови взагалі і відповідно до її законів, мовна норма може змінюватися. Але процес має відбуватися повільно і поступово. Сьогодні це один з найважливіших чинників мовної норми.

Норми української літературної мови створювали й вдосконалювали покоління освічених людей, які дбали про виразність, чистоту й правильність мови. «Літературна наша мова має бути чистою, без разячих говіркових привнесень...» (Іван Огієнко). Визначні письменники, учені добирали найдосконаліші форми висловлювання своїх думок, дотримувалися певних правил – це сприяло стійкості усталених норм української літературної мови, як усної, так і писемної. Тому близькою і зрозумілою є мова творів різних епох – майстрів слова, представників української культури минулої доби Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Панаса Мирного, Івана Нечуя-Левицького; відомих письменників нашої сучасності Максима Рильського, Олесь Гончара, Ліни Костенко, Григіра Тютюнника, Дмитра Павличка. «Ставиться до мови творчо, сміливо, але з безмежною відповідальністю – це чудово вміла робити наша класична література...» (Олесь Гончар).

Так, українська літературна мова має дві форми виявлення: усну і писемну. Форми мови (мовлення) – усної і писемної – мають як спільні, так і відмінні особливості. За змістом – подібні, обидві передають думку, різняться засобами вираження і сприймання. Що ж до розмежування та використання слів мова і мовлення, міркуймо. Фактично, мова і мовлення перебувають в єднанні як загальне (мова) і конкретне (мовлення). Тож загальне виражається і здійснюється в конкретному.

Мова – система фонетичних (звукових), лексичних (словесних) і граматичних засобів, що служать для оформлення і вираження

думок, почуттів; це об'єктивний фактор, бо існує незалежно від бажань і почуттів людини.

Мовлення – використання окремою людиною мовних засобів (звуків, слів, словосполучень, речень, граматичних правил) для вираження своїх думок і почуттів; це суб'єктивний фактор, бо належить окремій людині.

Отож, щоб усвідомити закони розвитку мови і оволодіти нормами сучасної української літературної мови, треба вивчати лексичний склад, фонетичну систему, граматичну будову і стилістичні властивості.

Пам'ятаймо: «Літературна мова й є ця спільна всенародна мова, цебто мова, об'єднаної нації, оруддя найдоцільнішого порозуміння для всіх окремих племен з їх говірковими мовами...» (Іван Огієнко).

1.4. ОДИНИЦІ МОВИ: СЛОВО, СЛОВСПОЛУЧЕННЯ, РЕЧЕННЯ

У слові постають перед нашим зором сторінки давньої історії і здобутки майбутнього...

Іван Вихованець

Наша мова (розповідь, бесіда) складається з окремих частин, які передають зміст, поняття чи назву. Це – слова, словосполучення і речення. Вони є основними одиницями мови, вживаються самостійно і пов'язуються в конкретному висловлюванні.

С л о в о – основна одиниця, що складається зі звуків на позначення конкретних предметів, явищ, дій та їхніх ознак: *Великдень, сонце, сльиво, жито, літо, яблуна, тесляр, правознавець, університет.*

За допомогою слова людина здатна називати предмети, явища, процеси; відображати дії, ознаки або вказувати на них. Тому основна роль слова у мові – називна. У слові, як основній одиниці мови, взаємодіють лексичні, граматичні й фонетичні можливості. Кожне слово у мові має певне значення, в основі якого лежить певне поняття.

Поняття – відображення у свідомості людей реальної дійсності в мисленні, що втілюється у слові. Тому поняття не може існувати без слів. Здатність слова називати поняття – важлива особливість мови як засобу спілкування. Але не всі слова називають поняття. Так, не називають поняття – приєменники, сполучники, частки. Вони